

WITOLD WARCHOLIK

Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków, Polska

Poziom wiedzy potencjalnych kadr turystycznych – studentów kierunków „geografia” oraz „turystyka i rekreacja” – w kontekście deregulacji zawodów przewodnika turystycznego i pilota wycieczek

The Level of Knowledge Among the Potential Tourist Industry Personnel, i.e. Students of Geography and Tourism and Recreation, in the Context of Deregulation of the Tour Guide and the City Guide Professions

Streszczenie: W artykule przedstawiono analizę wyników symulacji teoretycznych egzaminów państwowych dla kandydatów na pilota wycieczek oraz na przewodnika miejskiego. Przeprowadzono je w celu oceny wiedzy studentów, czyli potencjalnych kadr na rynku usług turystycznych, w kontekście planowanej deregulacji wymienionych zawodów. W symulacji uczestniczyli studenci stacjonarni i nie-stacjonarni: I, II i III roku studiów pierwszego stopnia na kierunkach „turystyka i rekreacja” oraz „geografia”, I i II roku studiów drugiego stopnia na kierunku „geografia” oraz studiów podyplomowych na kierunku „geografia”.

W przypadku badanej grupy studenckiej odnotowano wysokie wskaźniki zdawalności i średniej liczby rozwiązanych zadań z egzaminu teoretycznego dla kandydatów na pilota wycieczek. Stanowi to dobry prognostyk przygotowania teoretycznego absolwentów kierunków geograficznych i turystycznych w potencjalnej sytuacji ich pojawienia się na rynku pilockim po deregulacji. Otwiera też dyskusję nad celowością odbywania obowiązkowych teoretycznych kursów przygotowawczych dla kandydatów na pilota wycieczek przez absolwentów wymienionych kierunków studiów. Wyodrębniono bloki tematyczne z najniższymi odsetkami rozwiązanych zadań: na kierunku „turystyka i rekreacja” jest to geografia turystyczna Polski, a na kierunku „geografia” – historia kultury i sztuki. W przypadku badanej grupy studenckiej stwierdzono wyraźną dysproporcję poziomu trudności egzaminu teoretycznego dla kandydatów na przewodnika miejskiego w stosunku do egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek. Zdający oceniają go jako bardzo trudny i zgłaszają konieczność odbycia stosownych kursów przygotowawczych.

Abstract: This article analyzes the results of the simulation of the tour guide and city guide state theoretical examination carried out among the potential tourist industry personnel in order to assess the level of their knowledge in the context of the planned deregulation of the above mentioned professions. The mock exam participants were part-time and full-time students of the following departments: the first,

second and third year of the B.A. studies in Tourism and Recreation and the B.A. studies in Geography, the first and second year of the M.A. studies in Geography, and the post-diploma studies in Geography. What was observed was a high rate of positive results in the tour guide state theoretical mock exam, which suggests a good level of knowledge among the participants when seeking employment subsequent to deregulation. Therefore, the results question the current requirement for these groups of students to participate in preparatory courses prior to signing up for the state examination. Additionally, the mock exam results have helped to distinguish groups of subjects with the lowest pass rate: for the Tourism and Recreation program it is Tourism Geography of Poland, and for the Geography program it is History of Art and Culture. It has been pointed out, that there is a significant disproportion in the level of difficulty between the city guide and the tour guide state theoretical exams, as well as the percentage of positive results achieved among examinees on individual levels. Students assess the city guide state exam as very difficult and feel the need to attend relevant additional training prior to taking it.

Słowa kluczowe: deregulacja zawodów, pilot wycieczek, przewodnik miejski, student, turystyka i rekreacja

Key words: city guide; deregulation of professions; students; tour guide; tourism and recreation

WSTĘP

Kapitał ludzki w globalnej gospodarce opartej na wiedzy stanowi jedno z głównych źródeł innowacyjności przedsiębiorstw turystycznych (Januszewska, 2010), dlatego odpowiednie kształcenie studentów, czyli przyszłych kadr, jest gwarantem rozwoju rynku turystycznego. Ponad sześćdziesiąt publicznych i niepublicznych uczelni wyższych w Polsce oferuje kształcenie w zakresie różnych kierunków i specjalności turystycznych (Szymańska 2009), w tym także w zakresie pilotażu i przewodnictwa. Problem oczekiwań rynku turystycznego w zakresie kształcenia kadr na potrzeby turystyki poruszali w swoich pracach m.in.: S. Bosiacki (2001), K. Podemski (2006), P. Szymanowski (2006), M. Wilga (2008), E. Szymańska (2009), A. Ronikier (2012).

W poniższym opracowaniu przedstawiono wyniki serii symulacji państwowych egzaminów teoretycznych dla kandydatów na pilota wycieczek oraz na przewodnika miejskiego krakowskiego, przeprowadzonych w październiku i listopadzie 2012 roku. Miały one na celu ocenę wiedzy studentów – potencjalnych kadr na rynku usług turystycznych – w kontekście planowanej deregulacji powyższych zawodów. W pierwszym „koszyku” deregulowanych zawodów, przedstawianym w doniesieniach medialnych jako owoc walki z koncesjami, egzaminami państwowymi, pozwoleniami oraz systemem przypominającym średniowieczną gospodarkę opartą o cechy i gildie, znalazło się pięć profesji związanych z turystyką: pilot wycieczek, międzynarodowy przewodnik wysokogórski oraz przewodnik turystyczny miejski, terenowy i górski.

Obecnie, zgodnie z Ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 roku o usługach turystycznych oraz Ustawą z dnia 29 kwietnia 2010 roku o zmianie ustawy o usługach turystycznych oraz o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń (Ustawa 1997, 2010), pilot wycieczek to osoba towarzysząca w imieniu organizatora turystyki uczestnikowi imprezy turystycznej, sprawująca

opiekę nad nim i czuwająca nad sposobem wykonywania usług na jego rzecz. Przewodnik turystyczny to osoba zawodowo oprowadzająca turystów lub odwiedzających po wybranych obszarach, miejscowościach i obiektach, udzielająca o nich fachowej informacji oraz sprawująca nad turystami lub odwiedzającymi opiekę w zakresie wynikającym z umowy.

W egzaminach państwowych, których symulacje przeprowadzono w salach uniwersyteckich, uczestniczyli studenci stacjonarni i niestacjonarni Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie: I, II i III roku studiów pierwszego stopnia na kierunkach „turystyka i rekreacja” oraz „geografia”, I i II roku studiów drugiego stopnia na kierunku „geografia” oraz studiów podyplomowych na kierunku „geografia”. Przeprowadzono je zgodnie z wytycznymi zawartymi w Rozporządzeniu (2011), czyli studenci rozwiązywali w czasie 45 minut test jednokrotnego wyboru, składający się z trzydziestu pytań. Zarówno w przypadku uzyskiwania uprawnień pilota wycieczek, jak i przewodnika turystycznego, stanowi on pierwszy etap trzejelementowego egzaminu (2. etap teoretyczny ustny i 3. etap praktyczny), w którym ocenę pozytywną otrzymuje kandydat po prawidłowym rozwiązaniu 20 zadań. Bardzo istotnymi cechami badanej grupy populacyjnej były: minimalne odsetki osób będących pilotami wycieczek lub przynajmniej uczestnikami kursów dla kandydatów na przewodników lub pilotów wycieczek oraz brak studentów uczęszczających na specjalizacje związane z pilotażem.

W trakcie rozwiązywania testów studenci mieli możliwość zgłoszenia uwag na temat pytań, braku ich merytorycznej poprawności itp. Rozwiązywano oryginalny test egzaminacyjny dla kandydatów na przewodników turystycznych miejskich po Krakowie z 6 lipca 2009 roku oraz egzamin teoretyczny na uprawnienia pilota wycieczek przeprowadzony 16 czerwca 2010 roku. W symulacji pierwszego z nich wzięło udział łącznie 781 studentów, natomiast drugi rozwiązywało 784. Szczegółowy rozkład badanej grupy i jej reprezentatywność dla badanych kierunków studiów zestawiono w tabeli 1. Studenci, którzy nie brali udziału w testach, to głównie osoby przebywające na urloпах dziekańskich itp.

Tab. 1. Reprezentatywność badanej grupy studentów IG UP w Krakowie

Kierunek studiów	Symulacja egzaminu			
	Egzamin na pilota wycieczek		Egzamin na przewodnika miejskiego	
	liczba badanych studentów	% na kierunku	liczba badanych studentów	% na kierunku
I rok geografia stacjonarna	44	86.3	45	88.2
I rok geografia niestacjonarna	13	81.3	13	81.3
II rok geografia stacjonarna	54	90.0	51	85.0
II rok geografia niestacjonarna	10	62.5	11	68.8
III rok geografia stacjonarna	71	89.9	67	84.8
III rok geografia niestacjonarna	28	73.7	33	86.8
I SUM geografia stacjonarna	56	73.7	63	82.9
I SUM geografia niestacjonarna	50	92.6	50	92.6

II SUM geografia stacjonarna	45	63.4	45	63.4
II SUM geografia niestacjonarna	53	93.0	54	94.7
I TIR stacjonarna	54	83.1	51	78.5
I TIR niestacjonarna	41	80.4	43	84.3
II TIR stacjonarna	68	88.3	74	96.1
II TIR niestacjonarna	18	27.7	17	26.2
III TIR stacjonarna	58	80.6	58	80.6
III TIR niestacjonarna	40	49.4	38	46.9
Łącznie	703	75.7	713	77.2
Podyplomowe „geografia”	78		71	

SYTUACJA PRAWNA

Zgodnie z Ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 roku o usługach turystycznych oraz Ustawą z dnia 29 kwietnia 2010 roku o zmianie ustawy o usługach turystycznych oraz o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń (Ustawa 1997, 2010), uprawnienia pilockie i przewodnickie nabywa osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych, legitymująca się minimum średnim wykształceniem, mająca ukończony kurs pilocki lub przewodnicki oraz zdany trzyczęściowy egzamin państwowy. Krajowe uprawnienia może nabyć także pilot wycieczek lub przewodnik będący obywatelem innego kraju Unii po odbyciu tzw. stażu adaptacyjnego i testu kompetencji.

Wyniki przeprowadzonych badań ilościowych mogą stanowić kolejny przyczynek w dyskusji zwolenników i przeciwników deregulacji, prowadzonej m.in. w mediach (*Otwieracz...*, 2012). W opiniach negatywnych prezentowany jest pogląd, iż ułatwienie dostępu do zawodów z listy deregulacyjnej ministra Gowina wiązać się będzie zastępowaniem droższych fachowców tańszymi nowicjuszami oraz drastyczną obniżką nie tyle cen, co przede wszystkim poziomu usług. Przedstawiciele zawodów objętych deregulacją, w tym piloci i przewodnicy, wskazują, że objęcie deregulacją ich zawodów spowoduje pozbawienie obywateli gwarancji zabezpieczających należyte wykonywanie tych profesji. Autora projektu deregulacji postrzegają jako tego, który ma społeczeństwo wizją tysięcy miejsc pracy i chce dopuścić do wykonywania poszczególnych zawodów pracowników bez żadnych kwalifikacji, populistycznie szafującego statystykami, grającego na nadziejach młodych ludzi.

We wnioskach VIII Forum Polskiej Federacji Pilotów i Przewodników (Warszawa, 7–9 grudnia 2012) wyraźnie zaznaczono, iż deregulacja spowoduje na początku ogromny chaos, a później bardzo nierówny poziom szkolenia i egzaminów prowadzonych przez różne stowarzyszenia i firmy. Spowoduje to brak spójności w działaniu oraz brak nadzoru ze strony administracji centralnej. Nie zwiększy liczby miejsc pracy w usługach turystycznych, wręcz odwrotnie, bo na miejsce polskich pilotów i przewodników „wejdą” osoby z innych krajów. Zmniejszy to wpływy z podatków do kasy państwa, spowoduje rozszerzenie się tzw. szarej strefy” na rynku turystycznym.

W publikacjach o pozytywnym wydźwięku przedstawiciele zawodów pilota i przewodnika turystycznego wskazują na pożądane aspekty ułatwień w dostępie do zawodów, a opór, podobnie jak w pozostałych deregulowanych grupach zawodowych, postrzegają jako protesty wpływowych grup dysponujących dużymi środkami finansowymi, obroną lobbingu.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w okresie od 20 października 1988 roku – gdy Komitet ds. Młodzieży i Kultury Fizycznej uchylił akty prawne, takie jak m.in. zarządzenie Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki nr 26 z 30 kwietnia 1968 roku i nr 4 z 9 lipca 1976 roku oraz dokumenty programowe PTTK – do momentu wejścia w życie ustawy z 29 sierpnia 1997 roku (Ustawa, 1997) profesja przewodnika turystycznego i pilota wycieczek nie była prawnie regulowana. W ciągu tych 8 lat sfera usług pilockich i przewodnickich świadczonych przez samozwańczych przewodników dyletantów pozostawiała wiele do życzenia (Simiński-Stanny, 2012). Równocześnie jednak osoby zainteresowane uczestniczyły w kursach pilotów wycieczek i przewodników organizowanych głównie przez biura podróży i PTTK.

ANALIZA WYNIKÓW

Z ilościowego zestawienia wyników przeprowadzonej symulacji egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek (tab. 2 i 3) wynika szereg wniosków ogólnych. Studenci oceniają egzamin jako łatwy lub średnio trudny, rozwiązują go w czasie nie dłuższym niż 30 minut z 45 minut założonych w Rozporządzeniu (2011). Egzamin zaliczyła 1/3 osób zdających, co przy przedstawionej wyżej charakterystyce badanej grupy, ze znikomym udziałem osób będących pilotami albo uczestnikami kursów dla kandydatów na przewodników lub pilotów oraz brakiem studentów uczęszczających na specjalizacje związane z pilotażem, należy uznać za wynik dobry. Potwierdza to średnia liczba rozwiązanych zadań przypadająca na 1 studenta, która jest wysoka i wynosi 16–18 punktów w zależności od badanego kierunku studiów (test zdany to 20 punktów, natomiast w badanym teście, po usunięciu błędnie sformułowanego pytania przez Komisję Państwową, to 19 punktów). Zdawalność na badanych kierunkach „geografia” oraz „turystyka i rekreacja” jest porównywalna. Zdawalność wśród studentów studiów uzupełniających magisterskich jest dwukrotnie wyższa niż w przypadku studentów pierwszego stopnia studiów.

Ciekawych wniosków dostarczyła analiza odpowiedzi udzielanych przez studentów na teście w zależności od zaklasyfikowania pytania do bloków tematycznych, ściśle definiovanych w Rozporządzeniu (2011), a realizowanych na kursach dla kandydatów na pilota wycieczek. Najniższy, wynoszący poniżej 60% odsetek rozwiązanych zadań na kierunku „turystyka i rekreacja” dotyczył kolejno bloków tematycznych: geografia turystyczna Polski, historia kultury i sztuki oraz obsługa ruchu turystycznego.

W przypadku kierunku „geografia”, zarówno na studiach pierwszego, jak i drugiego stopnia, najniższy, wynoszący poniżej 60% odsetek rozwiązanych zadań dotyczył bloków tematycznych: historia kultury i sztuki, geografia turystyczna Polski i obsługa ruchu turystycznego.

Tab. 2. Wyniki przeprowadzonej wśród studentów symulacji egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek oraz przewodnika miejskiego

Symulacja egzaminu	Kierunek			
	Studenci „turystyki” licencjat	Studenci „geografii” licencjat	Studenci „geografii” SUM	Studenci „geografii” podyplom.
Symulacja egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek (zdawało 781 osób)				
% studentów z wynikiem pozytywnym	22,9	24,1	44,1	41,0
% rozwiązanych zadań	54,4	51,9	61,0	59,7
Średnia liczba zadań rozwiązanych przez 1 studenta	16	16	18	18
Symulacja egzaminu dla kandydatów na przewodnika miejskiego (zdawały 784 osoby)				
liczba studentów z wynikiem pozytywnym	0	0	1	1
% rozwiązanych zadań	26,6	26,4	27,8	26,0
Średnia liczba zadań rozwiązanych przez 1 studenta	8	8	8	8

Tab. 3. Wyniki przeprowadzonej wśród studentów symulacji egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek

Kierunek	Symulacja egzaminu		
	% studentów z wynikiem pozytywnym	% rozwiązanych zadań	Śr. liczba zadań rozwiązanych przez 1 studenta
I rok geografia stacjonarna	13,6	50,8	15
I rok geografia niestacjonarna	15,4	49,5	15
II rok geografia stacjonarna	24,1	54,7	16
II rok geografia niestacjonarna	0,0	46,7	14
III rok geografia stacjonarna	38,0	57,8	17
III rok geografia niestacjonarna	17,9	51,9	16
I SUM geografia stacjonarna	57,1	65,2	20
I SUM geografia niestacjonarna	14,0	54,4	16
II SUM geografia stacjonarna	64,4	64,0	19
II SUM geografia niestacjonarna	41,5	60,4	18
I TIR stacjonarna	20,4	53,4	16
I TIR niestacjonarna	0,0	45,0	13
II TIR stacjonarna	32,4	57,0	17
II TIR niestacjonarna	27,8	55,9	17
III TIR stacjonarna	31,0	58,3	17
III TIR niestacjonarna	20,0	56,6	17
I podyplomowe „geografia”	33,3	58,2	17
II podyplomowe „geografia”	53,3	61,1	18

Tab. 4. Wyniki symulacji egzaminu dla kandydatów na pilota wycieczek (studenci) z uwzględnieniem bloków tematycznych realizowanych na komercyjnych kursach przygotowawczych dla kandydatów na pilota wycieczek

Bloki tematyczne realizowane na kursach dla kandydatów na pilota wycieczek*	Godziny kursu	Liczba pytań – symulacja egzaminu	% rozwiązanych zadań		
			GEO	TIR	SUM
Historia kultury i sztuki	20	5	35,9	45,7	47,7
Obsługa ruchu turystycznego. Pilot a grupa	36+20	2+1	52,1	53,0	55,6
Przepisy prawne w turystyce i ubezpieczenia turystyczne	10	4	74,4	74,8	81,4
Geografia turystyczna Polski	20	6	43,1	32,9	50,3
Geografia turystyczna Europy	20	4	64,1	62,4	73,7
Bezpieczeństwo, profilaktyka i ochrona zdrowia, higiena	6	1	92,6	93,5	94,4
Ogólne zagadnienia dot. turystyki w Polsce i na świecie	6	4	53,1	65,5	62,3
Wiedza o Polsce i świecie współczesnym	6	2	66,1	70,7	79,6
Interpretacja dziedzictwa	6	0	–	–	–
Szkolenie praktyczne	4 dni				

* Rozporządzenie (2011).

Z ilościowego zestawienia wyników przeprowadzonej symulacji egzaminu dla kandydatów na przewodnika miejskiego krakowskiego (tab. 5) wynika, że spośród 784 studentów zdających egzamin zaliczyła go tylko 1 osoba. Liczba rozwiązanych zadań na badanych kierunkach „geografia” oraz „turystyka i rekreacja” różni się nieznacznie, podobnie liczba prawidłowo rozwiązanych zadań wśród studentów pierwszego i drugiego stopnia studiów. Średnia liczba rozwiązanych zadań przez jednego studenta bez względu na badany kierunek studiów jest tak samo niska i wynosi 8. Studenci określają egzamin jako bardzo trudny, kończą rozwiązywanie przed czasem, wybierają losowo warianty rozwiązań, zgłaszają brak przygotowania.

Tab. 5. Wyniki symulacji egzaminu dla kandydatów na przewodnika miejskiego przeprowadzonej wśród studentów

Kierunek	Symulacja egzaminu		
	Studenci z wynikiem pozytywnym	% rozwiązanych zadań	Śr. liczba zadań rozwiązanych przez 1 studenta
I rok geografia stacjonarna	0	27,9	8
I rok geografia niestacjonarna	0	28,5	9
II rok geografia stacjonarna	0	24,5	7
II rok geografia niestacjonarna	0	20,6	6
III rok geografia stacjonarna	0	27,3	8

III rok geografia niestacjonarna	0	29,6	9
I SUM geografia stacjonarna	1	31,0	9
I SUM geografia niestacjonarna	0	26,5	8
II SUM geografia stacjonarna	0	27,7	8
II SUM geografia niestacjonarna	0	26,1	8
I TIR stacjonarna	0	28,0	8
I TIR niestacjonarna	0	27,9	8
II TIR stacjonarna	0	26,3	8
II TIR niestacjonarna	0	23,5	7
III TIR stacjonarna	0	26,9	8
III TIR niestacjonarna	0	26,8	8
I podyplomowe „geografia”	0	30,5	9
II podyplomowe „geografia”	1	21,5	6

PODSUMOWANIE

Kompleksowy obraz wymagań pracodawcy, który podejmuje decyzję o zatrudnieniu absolwenta studiów turystycznych, to zespół kwalifikacji zawodowych, popartych jakością kształcenia, znajomością języków obcych, programów komputerowych, praktyką oraz umiejętnościami interpersonalnymi itp. W niniejszym opracowaniu poddano ocenie jedynie wiedzę studentów w zakresie, jaki przewidują przepisy prawne regulujące wykonywanie zawodów przewodnika miejskiego i pilota wycieczek. Potencjalna symulacja państwowego egzaminu praktycznego (w przypadku pilotażu prowadzonego bardzo często nie w terenie, ale w urzędzie!) powinna objąć m.in. symulacje sytuacji konfliktowych, prowadzenia po mieście, wypowiedzi na dowolny lub zadany temat, autoprezentacji, pracy z mapą, wyznaczania tras przejazdu itp. Należy zaznaczyć, że nie są to tematy pominięte w programach studiów geograficznych i turystycznych.

W badanej grupie studenckiej zaobserwowano stosunkowo wysoką zdawalność egzaminu teoretycznego na pilota wycieczek, jeśli weźmie się pod uwagę, że nie były to osoby ukierunkowane specjalnością pilocką, co więcej, nawet chęcią wykonywania takiego zawodu w przyszłości. Równocześnie należałoby się zastanowić, zarówno przy istniejących ustawowych zapisach, jak i po deregulacji, nad celowością odbywania przez absolwentów geografii i turystyki obowiązkowych kursów przygotowawczych dla kandydatów na pilota wycieczek. Teoretyczne i praktyczne bloki tematyczne realizowane są w ramach takich studiów w zdecydowanie większym wymiarze godzinowym niż w trakcie kursów dla kandydatów na pilota wycieczek; dodatkowo studenci oceniają teoretyczny egzamin państwowy jako łatwy, a nawet bardzo łatwy. Istotne wydaje się natomiast wyeliminowanie w programach studiów braków lub błędów w realizacji bloków tematycznych z najniższymi odsetkami rozwiązanych zadań.

W przypadku badanej grupy studentów stwierdzono wyraźną dysproporcję poziomu trudności egzaminu teoretycznego dla kandydatów na przewodnika miejskiego w stosunku do egzaminu na pilota wycieczek. Zdający klasyfikują go jako bardzo trudny, z pełną świadomością nieprzygotowania do wykonywania takiego zawodu. Zarówno obecnie, jak i po deregulacji zawodu przewodnika miejskiego kursy przygotowawcze prowadzone na wysokim poziomie merytorycznym są więc warunkiem niezbędnym do nabycia odpowiedniego poziomu wiedzy przewodnickiej. Odrębnym problemem po przeprowadzeniu deregulacji zawodu przewodnika miejskiego będzie weryfikacja wiedzy kursantów już nie na egzaminie państwowym, ale przez podmioty organizujące takie kursy. Zasadne wydaje się pytanie: czy będzie to przyczynek do podniesienia, czy może obniżenia poziomu przygotowania merytorycznego kadr na rynku usług przewodnickich?

Literatura

- Bosiacki, S. (2001). *Kształcenie w zakresie turystyki i rekreacji na tle standardów międzynarodowych*. Kraków: Wydawnictwo AWF.
- Januszewska, M. (2010). *Innowacyjne przedsiębiorstwo turystyczne oparte na wiedzy*. W: K. Rogoziński, A. Panasiuk (red.). *Zarządzanie organizacjami usługowymi. Zeszyty Naukowe UE w Poznaniu*, nr 145. Poznań: Wydawnictwo UE w Poznaniu.
- Otwieracz zawodów* (2012). Analiza ilościowo-jakościowa publikacji dotyczących działań ministra sprawiedliwości Jarosława Gowina w kontekście tzw. deregulacji dostępu do zawodów, 19 marca – 17 kwietnia 2012 roku. Warszawa: Newton Media.
- Podemski, K. (2006). *Polscy piloci i przewodnicy o sobie w dobie wejścia Polski do Unii Europejskiej*. Materiały z II Forum Pilotażu i Przewodnictwa. Kraków: Proksenia.
- Ronikier, A. (2012). *Analiza kształcenia kadr dla potrzeb turystyki*, raport PIT (<http://pit.org.pl>).
- Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z dnia 4 marca 2011 roku w sprawie przewodników turystycznych i pilotów wycieczek.
- Simiński-Stanny, T. (2012). *Ogólna sytuacja prawna pilotów i przewodników w Polsce. Specjalizacja i profesjonalizacja we współczesnym pilotażu i przewodnictwie*. Kraków: Proksenia.
- Szymanowski, P. (2006). *Wyniki egzaminów dla pilotów wycieczek i przewodników turystycznych w poszczególnych województwach*. Materiały z II Forum Pilotażu i Przewodnictwa. Kraków: Proksenia.
- Szymańska, E. (2009). *Oczekiwania rynku turystycznego w zakresie kształcenia kadr*. *Economy and Management*, 1.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych. Dziennik Ustaw, nr 133, poz. 884.
- Ustawa z dnia 29 kwietnia 2010 r. o zmianie ustawy o usługach turystycznych oraz o zmianie ustawy. Kodeks wykroczeń, Dziennik Ustaw nr 106, poz. 672.
- Wilga, M. (2008). Kadry z cenzusem, ale bez praktyki. *Rynek Turystyczny*, 5 (272).

Tabele 1–5 – źródło: opracowanie własne.

Witold Warcholik, dr inż., Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Geografii, Zakład Turystyki i Badań Regionalnych.

Doktor nauk o Ziemi, inżynier geodezji, pracownik Zakładu Turystyki i Badań Regionalnych Instytutu Geografii UP w Krakowie. Autor publikacji z zakresu turystyki, geomorfologii, kartografii i GIS. Miłośnik Krakowa, licencjonowany przewodnik miejski, pilot wycieczek, a w czasie wolnym maratończyk, entuzjasta turystyki górskiej i fotografii.

Witold Warcholik, doctor of Earth Sciences, geodetic engineer, currently employed at Department of Tourism and Regional Studies at Pedagogical University of Cracow. Author of several publications on tourism, geomorphology, cartography and GIS, an avid Cracow fan, licensed Cracow city guide and a tour guide. Marathon runner, mountaineering enthusiast and a photographer.

adres/address: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii, Zakład Turystyki i Badań Regionalnych
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
e-mail: warwitek@gmail.com